

Antecedente și consecințe sud-transilvănene ale formării voievodatului Munteniei (sec. XIII-XIV.) I.*

I. Condiții geografice

În sec. XII. regatul maghiar în expansiune s-a extins până la linia Carpaților Meridionali numiți și Alpii Transilvaniei. În mod analog cu denumirea de *Erdöelve* din timpul formării regatului maghiar ('din fața pădurii', 'dincolo de păduri', Ultrasilvana, Transilvania, de unde provine și numele *Erdély*) a regiunilor de dincolo de Munții Apuseni și de pădurile Meseșului, regiunile de dincolo de Meridionali s-au numit de către maghiari *Havaselve* ('dincolo de munți', Transalpina). Partea de sud-est a Transilvaniei, cu numele maghiar *Barca* (Bârsa, de unde provine și numele maghiar al Țării Bârsei: *Barcaság*), este inclusă în structurile de apărare a graniței numai după 1211. La sud de Munții Harghita prisăcile vechi au urmărit linia pădurii *Rika* (Rica, Munții Perșani de Nord) și a Munților Perșani (de Mijloc și de Sud), iar zona situată la est de acestea (Țara Bârsei, Trei Scaune, Ciuc, Giurgeu) constituia zonă de limes. Din punct de vedere al apărării graniței, cea mai mare importanță o aveau trecătorile-porțile (v. *numeroasele "Porți de Fier"*, n. trad.) care traversau pădurile și munții limesului. Toponimia transilvăneană deosebește până în sec. XIX. părțile *din spatele "pădurii"* (pădurea Rica - pădurea de la Apața - pădurea de la Șercaia), de părțile din fața

pădurii (de dincolo), adică Țara Bârsei și Trei Scaune. Considerăm necesară trecerea în revistă a celor mai importante trecători prin "pădure" și prin "munți".

1. Drumurile din zona pădurii Rica-Apața-Șercaia

Drumul care lega Țara Bârsei și Bazinul Baraolt (ultimul denumit în maghiară *Erdővidék*, 'ținutul pădurii') de Bazinul Transilvaniei, a intrat în Rica la Racoșul de Sus și a ieșit în valea Homorodului în zona Jimbor. Prisăcile vechi din Rica poartă acolo numele *Kakasborozda* ('brazda cocoșului').¹ Șanțurile menite să îngreuneze înaintarea călăreților nomazi răsăriteni se pot vedea bine până în prezent în locul numit *Kárhágó*, la hotarele dintre satele Racoșul de Jos și Racoșul de Sus, sate care au făcut parte în trecut din Comitatul Alba (ulterior Alba Superior).² Tot în această porțiune de limes întâlnim cele două vârfuri cu același nume, de origine turcească (peceneagă), *Tepő*, sau *Tepej* ('munte', Tipia) de la Racoșul de Jos (*Rákosi*-), respectiv de la Ormeniș (*Ürmösi*-). Defileul Oltului nu era accesibil. Al doilea drum de importanță strategică care traversa Munții Perșani, trecea prin pădurea de la Apața, și nu este identic cu drumul actual din văile Bogății și a Măgherușului, ci a urmat un traseu mai nordic, trecând prin localitatea Apața, urmând pe creasta numită *Országtűta* ('drumul țării')³, și coborând în prelungirea nordică a Depresiunii Făgăraș pe sub Tipia Ormenișului. De aici mai departe, până la vadul de la Mercheașa (*Mirkvásár*) al Oltului o serie de toponime (*Várpatak* - 'pârâul cetății'; *Mihályvára-Cetățuie* - ruinele unei cetăți medievale), subliniază importanța strategică al acestuia. Numele de *Tolvajos* ('cu hoți') semnaleză prezența tâlharilor, lucru obișnuit în cazul drumurilor principale. Românii din Mateiaș denumesc drumul dintre Cetățuie și Piatra Șoimoșului (*Sólyomkő*) *Drumul Urișilor*. Vârful apropiat de vadul Oltului (Copol Mare, Koppen, 722 m) poartă numele

*Ultima lucrare a regretatului istoric Paul Binder, postumă, apărută în limba maghiară (Szabadok 1995/5, Budapesta). Greșelile și neuniformitatea tehnicii de notare se explică în mare parte prin faptul că autorul, grav bolnav, nu a mai putut îngriji și revizui lucrarea. Am completat sau rectificat numai lacunele și greșelile evidente la prima vedere: datarea unor culegeri de documente binecunoscute, localizarea unor elemente geografice majore, ortografia și specificarea la nevoie a toponimiei paralele românești. Ultimul capitol al părții traduse reprezintă numai începutul capitolului intitulat de autor "Cavalerii teutoni în Țara Bârsei (1211-1224) și primele cuceriri din Muntenia (III)". Partea a doua a studiului urmează să apară în limba română în anuarul ACTA - 1996

maghiar *Nézőhegy* ('*muntele de unde se privește - se supraveghează*'). Capătul vestic al drumului din Rica a fost apărat la Jimbor de o cetate veche. Vadul de pe Olt al drumului pădurii de la Apața s-a numit *Streitfort* ('*hadrev*', '*vadul oștii*'), ca și satul sășesc de aici din Scaunul Rupea. Numele maghiar al acestei localități din urmă (Mercheașa) este, după cum am spus deja, *Mirkvásár* ('*târgul Merchea?*'), deși la data primei sale atestări deja nu constituie loc de târg. Hotarele satului s-au întins în trecut până în Rica, vârful cel mai înalt al acesteia din urmă se numește *Merke-tető* (Vf. Merca, 1002 m). Se cunosc mai multe referiri din sec. XV. la ocuparea de către familia Sükösd din Racoșul de Jos, a unor teritorii întinse din hotarul Mercheașei (1455: Sykws autom de Rakus magnum territorium ad villam nostram Steythfarth apelatas, pro se occupassent et conservarent occupatas; 1456: in sede nostra Saxonicali Kosd vocata Sikesd de Rakus magnum territorium...)⁴

Cumanii și mai târziu tătarii au pătruns în Transilvania prin drumul pădurilor Rica și de la Apața. Până și în 1432, turcii, împreună cu aliatul lor, voievodul muntean Alexandru Aidea, după prădarea Țării Bârsei și a unei părți din Secuime, ajung în zona Rupea, și iau în captivitate numeroși sași din zona *Kozd*, respectiv secui.⁵

Înainte de așezarea sașilor paza vadului de la Mercheașa (*Streitford*) a fost asigurată de către peceneși. Prezența lor nu se poate documenta în zona propriu-zisă a pădurilor Rica și de la Apața - György Györffy demonstrează că documentul datat din 1421 (*praedium Rakos Superioris et Inferioris*... et ab olim post Bissenos) este un fals al lui József Kemény.⁶ Stâncă de bazalt de la Rupea are însă numele provenit din limba turcească veche, din *Rukbas*. Elementul peceneag a avut aici o pondere atât de mare, încât sașii așezați în văile *Kozd* și *Homorod* au preluat de la ei numele de *Reps*, folosit și în prezent. Cetatea de pe această stâncă trebuia să fi fost veche, aceeași stâncă are și denumire slavă (*Grad*, adică '*cetate*', păstrată în numele satului învecinat, *Garat-Stein*, *Lapide*, actual *Dacia*), respectiv maghiară (*Kőhalom*, '*movilă de piatră*'), de unde provine și numele maghiar al localității Rupea. Se poate demonstra lingvistic că numele german *Reps* s-a dezvoltat din numele

peceneag *Rukbas* (1431: *Ruckbass*, 1437: *Rückpass*) și și-a dobândit numele latinesc medieval *Rupes* ('stâncă')⁷ prin etimologie populară.

Drumul care leagă Țara Bârsei de Țara Oltului (*Fogarasföld*) trece tot prin Munții *Perșani*, dar numele vechi al porțiunii lor sudice este *Fekete-halmi-erdő* ('pădurea de la Codlea'), respectiv *Sárkány(i)-erdő* ('pădurea de la Șercaia', *Zeidner-Wald*) - versanții de est, respectiv cei de vest. Drumul acesta care pornește de la Brașov (1548: *Widebecher Weg*), trece pârâul Bârsa la *Vidombák* (Ghimbav) - numele vechi al acestui vad a fost "*bei der Furt*" -, porțiunea lui din pădure a fost în cea mai mare parte a sa podită.⁸ Numele cumpenei de apă (*grosse Gescheide*) figurează deja pe harta lui Honter (1532). Partea estică a drumului a fost întreținută de codleni,⁹ cea de vest de șercăieni.¹⁰

2. Trecătorile dintre Buzău și Jiu

Accesul dintre Transilvania și Muntenia s-a realizat atât prin defilee (Buzăului, Oltului, Jiului), cât și prin pasurile înalte (Tabla Buții, Predeal, Rucăr), respectiv plaiurile și potecile munților (potecile din Munții Făgăraș, sau drumul "*Tompa*" - pe numele vechi românesc Drumul Mare al Munteiului). Mai toate trecătorile erau apărate de fortificații, iar în multe locuri toponimul *Királykő* ('piatra craiului') se referă la regii Ungariei.

a) Cheile Buzăului

Erau greu de străbătut, de aceea s-au folosit în trecut mai degrabă ca potecă. Vechea graniță dintre Transilvania și Muntenia se reflectă în multe toponime caracteristice, ca de exemplu *Királykő*, sau *Királyhegy* ('muntele craiului', Tabla Obeii), celălalt nume al acestuia din urmă fiind *Szentlászlókőve* ('piatra lui Sf. Ladislau'), sau în numele pârâului Șiriu (*Szilon patakja*). Cheile Buzăului și potecile din p. Bâsca (Bászka-patak) erau păzite de secuii din Scaunul Orbai, în special de cei din Zagon. În anul 1607 principele Sigismund Rákóczi scutește pe locuitorii satului Zagon de obligația de a se înrola și de a participa la trecerea în revistă a trupelor, pe timpul pazei efectuate pe drumurile, pe potecile, și în gura văilor din trecătorile prin munți dinspre Moldova și Muntenia.¹¹ Militarii

menționați aveau misiunea de a supraveghea, de a păzi, și de a închide aceste drumuri în fața incursiunilor militare frecvente, pornite din țările vecine. În anul 1609, se scrie, localitatea Zagon dispune de un contingent de vreo 600 de călăreți și pedrestrași, însă aceștia păzesc niște poteci.¹²

b) Pasul Tabla Buții

În evul mediu cea mai importantă trecătoare înspre Muntenia era pasul *Tatárhavashágó* ('pasul muntelui tatarului', Tatarenpass), cu numele vechi românesc *Vârful lui Crai*, denumit mai nou Tabla Buții. Reprezenta drumul cel mai scurt în direcția vadurilor dunărene, respectiv a coloniilor genoveze de la gurile Dunării. Capătul vestic al acestui pas este situat în locul numit *Bodzamező* ('câmpul Buzăului'). Este accesibil dinspre Transilvania pe mai multe direcții. Drumurile cele mai folosite dinspre Țara Bârsei erau drumul din valea Zizinului (*Zajzon völgyi út*, pasul Deblen) și în special valea Telulului (*Nyéni völgy*, sau pe numele vechi Keresztvári völgy - Kreuzburger Tal). Drumul dinspre Prejmer purta numele *Oláh út*, sau *Oláhországai út* ('drumul valahilor', 'drumul Valahiei' - Bleschenn Weg).¹³ Dinspre nord era accesibil atât din direcția Scaunului Sepsi, cât și din direcția Scaunului Orbai. Pasul propriu-zis putea fi trecut urcând de obicei plaiul lui Béli (*Béldipláj*), și coborând în valea Teleajenului.¹⁴ Era singura trecătoare accesibilă cu căruța din Curbura Carpaților, ceea ce explică numele vechi din vechile izvoare maghare, *Utas* ('cu drum') al p. Teleajen (*telega* înseamnă și ea de altfel în limbile slave 'căruță'). În 1525 vicevoievodul Transilvaniei, István Thomory de Maroscsúcs (Stâna de Mureș) anchetează în urma plângerii lui Pál Béli de Bodola (Budila), dacă drumul numit *Utas*, care trece în Muntenia prin *Bodzamező*, este sau nu un drum interzis fără a plăti taxa numită a douăzecea parte (utrum quedam via Wthas nominata, que per campum Bozamezew appellatum Transalpinam vadit, absque sigillo vigesimatoris nullipiam libera, sed falsa et prohibita est).¹⁵

c) Pasul Rucăr

Pasul Predeal (*Tömösi-hágó*, cu numele vechi folosit de ceangăii din Săcele: *Köz*) situat la

vest de pasul Tabla Buții era folosit în trecutul mai îndepărtat numai ca potecă accesibilă cu calul, vama de la Timișul de Jos constituind filiala Vamei Buzăului. Pasul Rucăr (*Törcsvári-hágó*) prezenta o importanță mult mai mare, dar în sec. XIII-XIV. granița regatului maghiar era mai la sud, în zona *Királykő* ('piatra craiului', Rukaly). Numele Munților *Leaota* provine probabil de la numele regelui Ungariei, Ludovic de Anjou (*Nagy Lajos*, Laios = Leaota). Trebuie să precizăm însă că numele *Királykő* nu se referea în trecut la culmile calcaroase ale Pietrei Craiului de azi, ci la porțiunea situată la sud de cumpăna de apă, unde drumul străvechi dintre Brașov și Câmpulung (Longus Campus - Campus Longus, Hosszúmező) străbate podișul carstic al Dâmbovicioarei. *Királykő-hidja* ('podul pietrei craiului', pontes in lapide regio, Königsteinbrücke) era numele porțiunii podite, cea mai stâncoasă, cea mai greu de străbătut de aici. În textele în limba română veche și slavonă veche *Királykő* poartă numele *Orății* care provine din termenul maghiar *Várad*, respectiv *Váradgya* ('cetățuie', burg). Cetatea veche de aici constituia granița dintre Transilvania și Muntenia până și după ridicarea castelului de la Bran (1377). Voievodul Alexandru Aldea (1431-1436) îi roagă pe brașoveni să-l lase acasă pe boierul Petru Man, și să-l conducă până la *Királykő* (*Orade*)¹⁶. În sec. XIV-XVI. întreținerea drumului podiș din *Királykő* era datoria rășovenilor.¹⁷ În 1545 brașovenii conduc un sol polonez tot până aici (auf Kynnings Stain), de unde acesta își continuă drumul în Muntenia.¹⁸ Călătorul francez Iacob Bongars relatează în 1585 despre crucea ridicată la granița transilvăneană, pe stâncă numită *Királyszéke* ('scaunul regelui', rocher diet Königstul).¹⁹

Numele actual al cetății de la *Királykő* (*Orate*), utilizat în literatura de specialitate, provine din numele satului românesc de sub cetate, *Rukker*, sau *Rukaly*.²⁰ Acest nume, *Rukkor* (Rucăr) este probabil de origine peceneagă-turcească, ca și numele vechi al lui Rupea, *Rukbas*. Sașii din Țara Bârsei l-au modificat prin etimologie populară în *Rutbomb* ('Rotbaum'). Tradus în limba latină, Rubea arbor - numele vechi german al acestui sat de pe granița Munteniei.²¹ Vama transilvănea-

nă a fost transferată de aici sub noua cetate a Branului la data ridicării acestuia din urmă (1377).²²

d) Potecile din Munții Făgăraș

Acești munți, cu vârfurile cele mai înalte în toată Transilvania, purtau în evul mediu numele *Kerci havasok* ('munții de la Cârța'). Numele s-a păstrat în toponimia săsească, o parte a acestor munți se numesc și astăzi de către sași Det Kerzer Geberch.²³ Cu toate că acești munți se ridică deasupra Țării Oltului formând pereți abrupti, în trecut au fost străbătuți de mai multe plaiuri, folosite în special de oieri. Urbariul din 1640 ne descrie potecile care traversează munții și coboară în Muntenia: 1. de la Șercăița 2. de la Bucium 3. de la Sebeș - acestea trei se unesc la fântâna din locul numit *Nemaie*, și își continuă drumul spre Muntenia prin Rucăr și Câmpulung. 4. De la Berivoi 5. de la Dejani 6. de la Breaza în Curmătura Brătiliei - această potecă se numește Plaiul Scărișoara, și constituie drum interzis. 7. De la Netot; se unește cu ultimele în Curmătura Brătiliei, și coboară în Muntenia la vama de la Bratia. 8. De la Recea, numită și Pleșa - se unește cu celelalte în munte, lângă fântână, la poalele Turcilei. 9. Din hotarul Viștei de Jos și Viștei de Sus, trece prin muntele numit Vârful Viștea Mare (2310 m), se poate trece cu oile și coboară la vama de la Nucșoara. 10. De la Ucea de Sus, prin Vârful Ucișoara (2418 m), coboară tot la Nucșoara.

Altă potecă urcă muntele la Arpașu de Sus (domeniul de la Porumbacu), aici se poate trece în Muntenia, la Sălătruclu, pe jos. A doua, de la Cârțișoara, trece în Arefu, tot în Muntenia. A treia, de la Porumbacu de Sus, în Titești, sat de asemenea din Muntenia.²⁴

e) Plaiurile Scaunului Tâlmăciu și Defileul Oltului de la Turnu Roșu

Potrivit urbariului din anul 1720, munții Scaunului Tâlmăciu se întind între munții Țării Oltului în est și munții Cisnădiei, Rășinariilor, Cristianului și Jinei în vest. Munții Tâlmăciului (*Talmácsi havasok*)²⁵ cuprind prin urmare din punct de vedere geografic partea vestică a Munților Făgăraș și cea de est a Munților Sibiului (*Szebeni havasok*). Pădurile și munții orașului Sibiu au fost cunoscuți mai târziu sub numele de *Hétbírak ha-*

vasai ('munții celor șapte juzi', Siebenrichterwälder). Numele centrului întregii regiuni, Tâlmăciu (*Talmács*) provine din numele de demnitar peceneag Talmač. Nu este exclus că și numele altor două localități săsești din Depresiunea Sibiului, Șura Mare și Șura Mică, provine dintr-un alt nume de demnitar peceneag, *Čur*.²⁶ Defileul Oltului era păzit la început numai de cetatea Tâlmăci (*Talmácsi vár*, Landskron), Turnu Roșu și cetatea Lotrului (*Lator vára*) au fost ridicate mai târziu.

f) Drumul Mare al Muntelui din Scaunul Săliște

Satele din Scaunul Săliște, Săliște, Vale, Tilișca, Fântânele (*Kákova*), Sibiel, *Foltesd* făceau parte în evul mediu din domeniul de la Amlaș (*Om-lás uradalma*). În sec. XV. domeniul intră în posesia orașului Sibiu. Făgetele și stejărișurile întinse din acest scaun s-au folosit frecvent pentru îngrășarea cu ghindă a porcilor (thawzend schweyn auf grosdorffer gepyr in den ecker getryben).²⁷

Izvor valoros pentru istoria economică și socială a Munților Sibiului, Cartea Scaunului Săliște (*Szelister Stvlsbuch*) se păstrează în Arhivele Statului filiala Sibiu. Ne vom referi în special la lista din 1621 a stănelor din munții Săliștei, în care sunt specificați și arendașii acestora (Consignatio der Ztiner im Gebürg davon die Walacher Jährlich Köss Pflagen zu geben). Majoritatea numelor de munți (Hanesch, Straza, Kriztest, Gotza, Szerecsin, Stefflest, Balul) provine din nume de persoană - a oierului sau a familiei oierului care a luat în arendă stâna sau muntele. Numele Giurgești, Șteflești, sau Cristești - la singular Giurgiu, Ștefleș, Cristea - sunt nume de familie românești. Familiile Haneș și Balu sunt frecvent întâlnite și azi în Mărginimea Sibiului (*szélföldiek*), ca și numele de Sărăcin ('muzulman', *szerecsen*). Wlad Serechsin a fost în 1585 judele satului Sibiel.

Spre deosebire de numele de munți românești, cinci nume de munți amintite în 1621 provin din numele maghiar de familie Tompa: La Tompa Ztina, La Tompe, La Tomschora, La Tompa Mic, și Tompa Dan Gura. Potrivit unei însemnări din 1626 Tâmpșoara este situată la granița Munteniei (auf Bleschlender Hatter).²⁸

Ion Conea, cel mai însemnat geograf istoric al Carpaților Meridionali s-a preocupat mult de numele Tâmpa și de celelalte nume din această familie de nume - Tâmpșoara, Tâmpa Mică, Tâmpa Dan Gura, Piciorul Tâmppei (1831 m, Coasta Tâmppei (1838 m). Conea propune mai multe explicații pentru etimologia acestora,²⁹ dar nu reușește să lege numele de familia nobiliară Tompa de Kisenyed (Sângătin). Totuși, numele acestor munți inspirați de-a lungul unor poteci de munte trebuie să provină din numele familiei amintite. În 1345 voievodul Transilvaniei dă o depoziție din care rezultă că János Tompa din Sângătin a ocupat o bucată de pământ din hotarele satului sășesc Apoldin de Sus din Scaunul Miercurea Sibiului.³⁰ Argumentul decisiv îl constituie un document din 1366, în care stăpânul satului Tilișca, János Tompa, implicat într-un proces între satele Tilișca și Aciliu, este intitulat comite al munților Transilvaniei (*"comes alpium nostrarum"*). János Tompa a fost în consecință stăpânul satului Tilișca, ceea ce explică și celălalt nume al satului, *Tompaháza* (*"satul lui Tompa"*)³¹. Cumpăna apelor dintre râurile Lotru (*Lator*), Jiul Unguresc și Sebeș (*Sebes*) este accesibilă din direcția Scaunului Săliște datorită unui plat important, care coboară de aici în Oltenia. În 27 mai 1630 satele săliștene Fântânele și Sibiel fac un contract privind poteca numită *Pradosul Sibiului* care urcă din șaua dintre cele două sate trecând munții înalți (zum Ibergang ins Hohe Gebürg genand poticul dos Predosul Szibielului). Potrivit descrierii din 1630 poteca amintită continuă prin *"Drumul mayre all muntelui"*³². Cetatea medievală de lângă Sibiel ale cărei ruine sunt numite Zidul Muntelui, a fost ridicată la capătul de aici al potecii de munte. János Tompa a fost în sec. XIV. comitele acestui "Mare drum al muntelui", și nu este întâmplător că munții cu numele Tâmpa sunt situați tocmai pe porțiunea cea mai îngustă a pasului.

II. Regatul maghiar atinge linia munților, organizarea Comitatului Sibiu (Szeben vármegye) în perioada 1141-1161

Pe timpul domniei lui Géza II. (1141-1161) poalele munților din sud, până în zona Sebeș (*Terra Sebus, Sebes-föld*) fac parte din voievodatul Transilvaniei, iar din punct de vedere bisericesc din episcopia de Alba Iulia. Hinterlandul Ricăi și a prisăcilor "Kakasborozda", din zona Rupea - adică a limesului estic de atunci - face parte din Comitatul Alba. În 1206 Johannes Latinus este pus în posesia domeniului *Kozdfő* (unde se va întemeia mai târziu și satul care îi ia numele, Wallendorf) de către pristaldul iobagilor din Comitatul Alba (per iam dictum pristaldum iobagionibus Albensis Castri)³². Comitatul de la Sibiu (*Szebeni ispánság*) organizat cu ocazia așezării sașilor preia paza munților și a drumurilor care-i străbat, între *Szebenvára* (Orlat) și *Hälmeag* (*Halmágy*). Teritoriul Comitatului Sibiu (Scaunele Sibiu, Nocrich și Cincu de mai târziu) nu face parte din punct de vedere bisericesc din Episcopia Transilvaniei - este subordonat direct arhiepiscopului de Esztergom, și se organizează într-o abație (*praepositura*).

Această abație, Abația Sibiu amintită va lua numele patronului grănicerilor regatului maghiar, regele Sf. Ladislav. La granițele creștinătății apusene, sașii chemați aici în apărarea coroanei (ad retinendam Coronam) nu puteau renunța nici la apărarea directă a prisăcilor și porților. Acest lucru a câștigat o importanță deosebită la începutul sec. XIII., moment în care imperiul latin de scurtă durată de la Constantinopol căuta alianța regatului maghiar împotriva atacurilor bulgaro-cumanoromâne.³⁴

Prisăcile din munți și în special porțile limesului trebuiau apărate. În perioada invaziei mongole Rudolf von Ems, în Cronica sa Universală caracterizează pe scurt și situația geopolitică a ținutului nostru: "inrehalp in Kluse zil/ Kötzil und Koltzil sint/ und manege undkristenlidin kint/ in vromdin Sundir sprachin/ Valwen und wilde Vlachin/ jenseit des sneberges kant/ sint lant du si begant/ die Falben und die Flachen / iensit des Sneberges hant / grozin lant der sie sich begant/

inwendic Ungern sint genant/ in dem selben land/ und innerhalb der Klusen tor".³⁵ Din această strofă aflăm între altele că în Muntenia (jensit des Sneberges) trăiesc cumani și români, iar Ungaria este situată în spatele porților limesului (klusen tor). Aceste clause, porți trebuiau apărate, chiar dacă erau trecători prin munți înalți.

Numai că sașii chemați în apărarea coroanei nu puteau îndeplini această misiune. În primul rând pentru că teritoriul lor nu s-a întins până la munții trecuți de aceste poteci. Între satele din vechiul Scaun Sibiu numai Cristian, Sibiu, Turnișor și Cisnădie aveau munții lor. Drumul cel mai important, Defileul de la Turnu Roșu făcea parte din Scaunul Tâlmaciu, locuit inițial de pecenegi.

1. Despre relațiile dintre sașii din Altland și Țara Oltului

Zona locuită de sași, cu excepția Avrigului, nu atingea nicăieri linia munților Țării Oltului, vechea graniță. Avrig, satul acesta din Scaunul Sibiu constituia de altfel o enclavă intercalată între munții Tâlmaciului și cele ale Țării Oltului, cu toate că pe sașii din Scaunele Nocrich și Cincu, situate la nord de Olt, îi legau interese economice de Țara Oltului, de la poalele munților, chiar și în sec. XX. Pâraiele de pe podișul Hârtibaciului aveau prea puțină apă și nu puteau acționa mori, apele din munți, cu păstrăvi, prezentau o importanță deosebită pentru sași. Pe de altă parte teritoriul din Altland era bogat în stejari, dar cu atât mai sărac în fag, adică în lemne de foc.

Locuitorii satelor "de pe Ardeal", cum spun românii din Țara Oltului celor de pe podișul Hârtibaciului, au frecventat morile, pivele și vâltorile din Țara Oltului până și în anii 1930.³⁶ Sașii din Cârța folosesc până și astăzi în loc de Sâmbăta de Jos și Sâmbăta de Sus numele Andersch Millen și Iwerscht Millen ('moara de jos' și 'moara de sus').³⁷ Numele satului Porumbac din Țara Oltului constituie de fapt nume de apă, înseamnă 'Forellenbach' ('pârâu cu păstrăvi') și provine din termenul săsesc Porembich.³⁸ Toponimia și datele etnografice scot în evidență relații economice

strânse între Altland și Țara Oltului după așezarea sașilor.

2. Comitatul de la Sibiu și populația acestuia în sec. XIII.

Cu toate că granița regatului maghiar a atins munții, și în consecință și Comitatul Sibiu s-a extins până la cumpăna apelor, nu este atestată în documente ca unitate teritorială de sine stătătoare decât în anii 1290. Pe de altă parte însă comitele de Sibiu numit din rândul marii nobilimi maghiare apare în izvoare mult mai devreme.³⁹

Dat fiind faptul că regatul maghiar nu se putea sprijini pe sași în apărarea prisăcilor și porților din munți, porțiunea de limes din Comitatul Sibiu era apărată de la început de români și pecenegi. După 1200, teritoriul Comitatului de la Sibiu este extins dincolo de Orlat (Antesilvana, Land vor dem Wald, Unterwald), unde la începutul sec. XIII. trăiesc împreună sași și secuii de Sebeș. Secuii de aici aveau misiunea de a apăra drumul (sării) Székes (Secaș) între Ocna Sibiului și Vințu de Jos (*Bencenc* - actual Aurel Vlaicu), și eventual drumul muntelui de la Săliște.

a) Ioachim, comitele Sibiului, și popoarele sale în jurul anului 1210

În 1250 regele Béla IV. reînnoiește donația din Szolona (Slanje), Comitatul Varasd, făcută de tatăl său Endre II. lui Ioachim, fiul lui Gecse de genere Türje, comitele Sibiului (Iwachino comiti Scibiensi... filio comitis Beche; [recte Geche]), care a participat la campania militară pornită în ajutorul țarului bulgar Borilă Assan (1207-1218), sau cu trupe formate din sași, români, secu și pecenegi (associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bis-senis). Campania a avut loc în jurul anului 1210. György Györffy este de părerea că Ioachim a condus, de sine înțeles, elemente de populație din jurul Sibiului: sași din zona Sibiu, secu din zona Sebeș, pecenegi din zona Tâlmaci și români din valea Lotrului, sau din Țara Oltului.⁴⁰ *Documentul amintit se cunoaște din 1912 și are o însemnătate foarte mare, pentru că se considera prima atestare a românilor și secuilor din Transilvania.*⁴¹ Gyula Kristó datează evenimentul în discuție în

1210,⁴² cercetătorul bulgar Petar Mijatev în anul 1213.⁴³ Pe baza cercetărilor lui Mór Wertner însă Ioachim, fiul lui Gyecha de genere Túrje a fost comitele Sibiului între 1233 și 1236. În 1214 este prisdaldul regal al Comitatului Vas. Un fiu al său, Fülöp, a devenit arhiepiscop de Esztergom.

b) Privilegiul acordat Cavalerilor teutoni privind transportul prin țara românilor și a secuilor (1222)

În 1222 regele Endre II. reînnoiește donația acordată Cavalerilor teutoni, privind Țara Bârsei, scutindu-le de vamă pe pământul secuilor și a românilor (nullum tributum debeant persolvere... cum transierint per terram Sicularum aut per terram Blachorum).⁴⁵ Se pare că este vorba în special de transportul sării. În documentul citat propoziția dinaintea celei citate precizează că teutoni au dreptul de a transporta din sarea de la Ocna (Sibiului) câte șase ambarcațiuni pe Olt și câte șase pe Mureș, în amândouă direcțiile: în jos (adică pe Mureș) și în sus (pe Olt). Nu este exclus în consecință că în cele ce urmează se reglementează scutirea de sub vamă în țara valahă și cea secuiască a celor douăsprezece ambarcațiuni (plute) ce transportă sarea (Concessimus etiam eisdem fratribus, quod super fluvium Alt sex naves et super fluvium Mors sex alias naves habeant liberas per totum regnum nostrum sales deferendes in descendendo nec non alias res is ascendendo referentes, et salisfodinas quae Akana vocantur sufficientes ad illas duodecim naves libere ubicumque voluerint eisdem concessimus in perpetuum).⁴⁶ Miklós Asztalos, ca și alți cercetători, identifică "terra Blacorum" cu Țara Oltului, iar "terra Sicularum" "trebuie să însemne că undeva între Mureș și Olt locuiesc încă secui".⁴⁷ Pe timpul cavalerilor sarea amintită în 1222, exploatată la Ocna Sibiului, a ajuns la Feldioara. Aici, în locul sediului de odinioară al cavalerilor, taxele pentru sare s-au plătit până și în sec. XV-XVI., cu toate că atunci deja se vindea în special nu sarea de la Ocna Sibiului, ci cea secuiască. Privilegiul acordat cavalerilor s-a moștenit de către comitele de la Brașov, respectiv castelanul de la Bran.⁴⁸

c) Pământul românilor de la Cârța

În 1223 Endre II. donează teritoriul actual al satului Cârțișoara (Kercesóra, sau Oláh-Kerc, Walladisch-Kercz) mănăstirii cisterciene de la Cârța. Documentul descrie hotarele domeniului: domeniul începe lângă Olt, hotarele sale ating balta numită Egerpatak, pădurea numită Nagyerdő, un făget la capătul căruia urcă pe lângă pârâul Árpás, pe munte, coboară din nou până la Olt pe lângă pârâul Kerc.⁴⁹ Între hotarele amintite s-au întemeiat două sate: Cârța (Szászkerk, 'Cârța săsească') de lângă Olt, și Cârțișoara (Oláhkerk, Bleisch Kierz, 'Cârța românească').⁵⁰ Din punct de vedere economic trebuia să fi fost mai valoros făgetul, cu ghindă pentru îngrășarea porcilor și cu lemne de foc. În 1632 este amintit din nou în urbariul porțiunii de la Cârțișoara (Kercisóra portio) făgetul, de ajuns pentru a crește o mie de porci ("egy bik erdejek 1000 diznónak").⁵¹

Din punctul nostru de vedere cea mai importantă frază a documentului este următoarea: "Item etiam confirmamus in praesenti privilegio terram quam prius eidem monasterio contuleramus, exemptam de Blaccis, pro remedio animae nostrae per fidelem ac dilectum nostrum Benedictum tunc temporis vaivodam assignari facientes."

Din acest fragment reiese că donația s-a făcut încă pe timpul întemeierii mănăstirii cisterciene. Documentul din 1223 întărește în consecință o donație mai veche a lui Endre II. (1205-1225), conform căreia mănăstirea s-a ridicat într-un loc donat de voievodul Benedek care a deținut această funcție între 1202-1206, respectiv între 1208-1209. Cei mai mulți istorici datează începutul lucrărilor de construcție în anul 1202. Prin urmare românii de aici trăiau în zonă deja la sfârșitul sec. XII. - începutul sec. XIII. *Documentul din 1223, cu referire la anul 1202 este deci premergător celui din 1210 și reprezintă cea mai veche atestare a românilor în Transilvania.*

Formula "terram ..., exemptam de Blaccis" este controversată. László Makkai este de părere că termenul *exempta* are semnificația de 'privilegiat' și se referă la privilegiul grănicerești ale românilor din Țara Oltului. Potrivit unui document din 1430 Cârța face parte din Țara Oltului (monasterii gloriosissimae Virginis Mariae in Kercz in

terra videlicet Fugrasch fundati et constructi).⁵² Alții sunt de părerea că dimpotrivă, formula se referă la alungarea românilor din hotarele Cârței.⁵³ Argumentele lui László Makkai: “exemptio înseamnă în evul mediu scoaterea de sub o anumită iurisdicție, este vorba prin urmare de autonomia românilor (exemptio - liberatio ab iurisdictione)”.^{53a} Personal sunt de acord cu interpretarea “pământul românilor privilegiați”, pentru că puțin mai târziu întregul pământ al românilor din sudul Transilvaniei se va denumi după Cârța.

d) Problema pădurii românilor și a pecenegilor (1224)

În 1224 Endre II. specifică în actul de donație cunoscut sub numele de “Andreanum” drepturile germanilor așezați pe timpul domniei lui Géza II. și între altele le dă pădurea românilor și pecenegilor. Potrivit acestei donații ei au dreptul să folosească și apele de aici, în comun cu românii și pecenegii amintiți (silva Blacorum et Bissenorum cum aquis usus communes exercendi cum predictis scilicet Blacis et Bissenis).⁵⁴

Identificarea geografică a pădurii vlahilor și pecenegilor constituie de asemenea obiectul unei controverse, până în prezent. Cercetătorii mai vechi (G. A. Schuller, Pál Hunfalvy, Lajos Tamás, István Kniezsa, Oskar Wittstock, Maja Philippi, și alții) erau de părerea că aceasta se situa în Țara Oltului.⁵⁵ Istoricii mai noi (G. Müller, Otto Mittelstrass, György Györffy) caută pădurea vlahilor și pecenegilor în zona Săliște, adică pe teritoriul Munților Sibiului. György Györffy aduce următoarele argumente:

- 1. În vecinătatea imediată a pământului sașilor sibieni se ridică Munții Sibiului, iar partea de nord-est a acestora a făcut parte în sec. XIV-XIX. din scaunul săsesc Sibiu.⁵⁶

- 2. Râul principal din Munții Sibiului, cu direcția de curgere spre est, Sadu (*Cód*) are izvoarele în apropierea vârfului Beșineu și se revarsă în Olt la satul Tâlmaciu.

- 3. Fraza următoare dintr-un document din 1383 se referă la prezența românilor în Munții Sibiului: *assumpserunt ipsi Walachi custodiam servandam in omnibus alpiibus ab Tolmacz usque ad Magnam Villam Walachicalem.*⁵⁷

Suntem de părerea că pădurea vlahilor și pecenegilor este identică cu Țara Oltului. Combatem argumentele lui György Györffy cu următoarele date istorice:

1. Numai o mică parte a Munților Sibiului aparținut Scaunului Sibiu (porțiunea dintre Căsnădie și Cristian). Cu toate acestea, hotarele naturale ale satelor din depresiunea Sibiului extinzându-se până în munții bogați în păduri și ape, donația amintită din Andreanum nu ar avea sens. Numai satele acelea au nevoie de pădurile și apele altora, care nu au făgete pentru îngrășarea cu ghinde a porcilor, și ape pentru pescuit și pentru acționarea unor mori. Satele săsești de la poalele munților nu duceau lipsă de acestea, cu atât mai mult satele săsești de pe podișul Hârtbaciului, sărac în lemn de foc și ape. Acestea din urmă, dat fiind situația lor geografică, puteau conta însă numai pe făgetele și apele Țării Oltului.

2. O bună parte a văii râului Sadu a făcut parte din Scaunul Tâlmaciu, din Comitatul Alba, și nu din Scaunul Sibiu. Un vârf din Munții Tâlmaciului se numește și astăzi Părcălabu, ceea ce arată că era muntele părcălabului (castelanului) cetății Tâlmaci, o proprietate alodială. Până și la începutul secolului nostru, principalii proprietari ai pădurilor din valea Sadu au fost moștenitorii părcălabului de Tâlmaci, “Cei Șapte Juzi”, adică consiliul orașului Sibiu. În zona Sibiului, cu excepția Tâlmaciului, numai vârful Beșineu, atestat târziu, se referă la pecenegi. În Țara Oltului numele de origine turcească veche sunt mai frecvente. Numele cel mai caracteristic este numele vechi al satului Olteț, *Besimbák*, sau *Besen-patak*, săsește *Bessembich* (*‘pârâul pecenegilor’*).⁵⁸ Vizavi de Olteț, pe malul stâng al Oltului se găsește *Rukkor* (Rucăr), nume de proveniență turcească (*‘stâncă, piatră’*). De menționat că familia românească de boieri Bologanu, al cărei nume are aceeași semnificație, se trage din Olteț.⁵⁹ Numele de familie Gravuly (Greavul) arată că aici au trăit și greavi sași. Trebuie să amintim aici și faptul că numele săsesc al Feldioarei, situat pe malul stâng al Oltului este Felber, și poate proveni din numele vechi german al pecenegilor și cumanilor (Valwen, Valbin).⁶⁰

3. Românii amintiți în 1383 în Munții Sibiului, care asigură paza potecilor și a graniței, erau din Scaunul Sibiu, ci au fost subordonați guvernatorului de Tâlmaci. Pecenegii din colonia Tâlmaciu nu s-au asimilat, satul a rămas un sat albesc în tot evul mediu, cu o parohie catolică care a rămas parte din abația Sibiu deja în 1332, însă în afara Tâlmaciului toate satele din Scaunul Tâlmaciu erau locuite începând cu sec. XIV. de români. Pe de altă parte Săliște (Magna Villa, Grossendorf) este sat românesc în 1332, însă nu cu un secol mai devreme, atunci când încă nici nu exista. Așadar aceste probleme vom mai reveni.

III. Cavalerii teutoni în Țara Bârsei (1211-1224)

1. Țara Bârsei în 1211

Prezența Cavalerilor teutoni în Țara Bârsei este o problemă bine cunoscută a istoriografiei mai noi,⁶¹ de aceea ne vom concentra asupra aspectelor de geografie istorică.

Zona de limes situată dincolo de "brazda cocoșului", linia Rica-Perșani, a fost populată la începutul sec. XIII. Cumanii, pe atunci aliați ai bulgarilor, au pătruns frecvent prin această zonă pe teritoriul regatului maghiar. Scopul tactic urmărit a fost de a strămuta porțile, "clausurile" din pădurile Rica și de la Apața, greu de păzit, pe linia munților, mai ușor de apărat. Înainte de așezarea Cavalerilor teutoni se poate demonstra aici numai prezența unei populații slave și pecenege - dar și aceasta numai lingvistic. Numele depresiunii, Bârsa (*Barca*) este un cuvânt slav, însă numele vechi al Ghimbavului, *Barasu* este peceneag ("apa albă"). Ultimul, printr-o formă intermediară (*Barassó*), stă și la originea numelui orașului Brașov (*Brassó*).⁶² Țara Bârsei (*Barcaság*) trebuie considerată cu toate acestea un teritoriu nelocuit, zonă de limes (terra Borzam nomine... desertam et inhabitatam). Cavalerii teutoni, întorși din locurile sfinte, au primit în donație Țara Bârsei din Transilvania, din vecinătatea cumanilor (terra Borza nomine, ultra Silvas versus Cumanos licet), cu scopul de a întări granițele regatului și de a ridică acolo cetăți de lemn împotriva atacurilor cumane (ad munimen

regni contra Cumanos castra lignea et urbes ligneas construeret).

Cruciații au fost puși în posesiune de prisdaldul regal, Fecate Iuna. Cu această ocazie hotarele Țării Bârsei (possessionem supra dictae terrae Borza) au fost descrise astfel:

1. Hotarele încep la hotarele cetății Hălmeag și continuă cu hotarele cetății Noilgiant (prima vero meta huius terrae incipit de indagibus castri Almage et procedit usque ad indagines castri Noilgiant). Localitatea Hălmeag (*Halmágy*) constituia atunci extremitatea sud-estică a Comitatului Sibiu, termenul de castrum Almage se referă probabil la biserica străveche de aici, construită în stil romanic, fortificată, păstrată până în prezent (actuala biserică luterană).

Hălmeag făcea parte din abația Sibiu, dioceza Cincu. Toponimul cel mai greu de identificat din actul de donație este "Castrum Noilgiant". Cercetătorii îl identifică în general cu Ungra. Trebuia să fi fost situată într-adevăr prin împrejurimile Ungrei. În Andreanum, în 1224, Comitatul Sibiu se întinde între Orăștie și Boralt, iar acesta din urmă nu se referă la Baraolt, ci la vârful Weinalden (Boralten) de deasupra Ungrei.⁶³

2. Hotarele Țării Bârsei ating după cetatea Noilgiant hotarele lui Nicolaus, și urcă de-a lungul Oltului până la gurile Târlungului (et inde progreditur usque ad indagines Nicolai, ubi aqua defluit quae vocatur Alt, et sic ascendendo per Alt usque ubi Tortillou cadit in Alt). "Indagines Nicolai" le identificăm cu hotarele localității Micloșoara (*Miklósvár*, 'cetatea lui Nicolae') din Secuime, deși documentul nu face referire la vreo cetate.

3. Hotarele Țării Bârsei urmează în continuare cursul Târlungului până la izvoare, atingând izvoarele Timișului, și izvorul Bârsei, de unde coboară din munți înapoi la Hălmeag. Teritoriul dintre apele și munții din descrierea de mai sus poartă numele de Bârsa (et iterum vadit usque ad ortum eiusdem Tertilleu, et ab ortu aquae quae Timis vocatur progreditur usque ad effluxum aquae, quae Borsa nominatur, deinde sicut montes nivium complectuntur eandem terram, tendit usque in Almagiam Terra vero haec tota, sicuti praedicti montes et flumina ipsam circumerunt, vocatur Borza).⁶⁴

2. Sistemul de apărare al Țării Bârsei și întărirea porților din munți

Cavalerii intră în posesia Țării Bârsei în 1211 și încep o colonizare rapidă, ridicând și cetăți. Din punct de vedere bisericesc au mână liberă, parohiile nou organizate nu sunt subordonate episcopului Transilvaniei. Mai întâi se așează o populație catolică între Comitatul de la Sibiu (râul Olt) și Munții Perșani. Vizavi de Hălmeag, pe malul stâng al pârâului Șinca, care coboară din munți constituind hotarul teritoriilor ordinului, ia naștere satul *Sárkány* (Șercaia),⁶⁵ în hotarele căruia se formează în munți mai târziu mai multe sate românești (Vad, Șercăița, Ohaba). Pe lângă pârâul Debran care coboară din direcția de sud-est, se formează satul german Debran (în locul de azi al satului *Páror*, sau *Mikófalva*, Părău).⁶⁶ În hotarele dinspre Părău ale satului săsesc *Sárkány*, toponimul *Doberonch* a păstrat până în ziua de azi numele vechi al acestui sat distrus probabil deja în 1241.⁶⁷ La nord de acesta *Venice* (Veneția de Sus) a fost de asemenea sat catolic. György Györffy este de părere că prezența celor trei toponimi *Mlec* din zona Veneției și Pârâului (Vârful Mleci, sau Mlecs) constituie un argument în favoarea provenienței numelui Veneția din numele orașului italian, al cărui nume slav este *Mlec*.⁶⁸ La capătul estic al drumului din Rica, în zona de vărsare în Olt a pârâului Cormoș (*Kormos*) se amintește colonia germană *Cormosbach*, identificabilă cu *Racoșul de Sus* actual.⁶⁹

În Țara Bârsei propriu-zisă cavalerii subordonează colonizarea în întregime scopurilor militare.

Din Țara Bârsei pornesc patru drumuri în direcția porților vechi și noi de limes: Feldioara (*Földvár*, 'cetate de pământ') controla în nord drumul țării de la Apața și Mercheașa; Codlea controla ieșirea spre Șercaia și Țara Oltului; Râșnov controla drumul de la Bran și Rucăr; Prejmer controla drumul porții de la Tabla Buții.

a) *Feldioara* constituia sediul din Bârsa al ordinului. Numele său german (Marienburg) păstrează până astăzi amintirea patroanei cavalerilor (Cruciferis de hospitali sanctae Mariae).⁷⁰ Hotarele Feldioarei se întindeau în nord până la

"drumul țării" (*Országút*) din Apața, greavii satelor Măgheruș și Rotbav intrau sub jurisdicția judeului de la Feldioara. În însăși numele Apața (*Apáca*, 'călugăriță') se păstrează amintirea unei mănăstiri de călugărițe de la Feldioara (hospitali sancti spiri-tus), numele german al satului (*Geist*, săsește *Geeszt* sau *Giszt*, 'spirit')⁶¹ se referă la patronul mănăstirii (Sf. Spirit). Drumul care urma cursul Oltului, a luat-o spre vest prin urmare la Apața, și a trecut în zona Rupea prin pădurea de la Apața (*Geisterwald*).⁷²

b) *Codlea* și cetatea de la Codlea, cunoscută din luptele din 1265 dintre Béla IV. și Ștefan cel Tânăr, asigurau paza drumului care lega Țara Bârsei⁷³ de Țara Oltului și de Comitatul Sibiu în general (vechiul *Siebenbürgen*).

c) *Râșnov* este atestat prima dată numai în 1331,⁷⁴ însă dat fiind faptul că cetatea *Királykő* de deasupra localității *Rukkor* era îngrijită de rășnoveni, este probabil că s-a ridicat pe timpul ordinului, având rolul de a controla drumul trecătorii de la Bran.

d) *Prejmer* constituia după 1211 așezarea cea mai sud-estică a ordinului de cavaleri și totodată a regalului. Numele ei de origine slavă poate însemna atât 'zonă de margine', cât și 'așezare fortificată'. Parohia catolică de aici, organizată probabil deja în jurul anului 1211, nu întâmplător a luat denumirea simbolică de "Sfânta Cruce", iar biserica -azi luterană - de aici este singura biserică veche din Transilvania cu planul în formă de cruce. Cavalerii au vrut să oprească incursiunile cumane încă pe valea Teliului, dar s-au confruntat cu probleme juridice: teritoriul ordinului s-a întins numai până la p. Tărlung. A fost nevoie de o completare. *La data de 7 mai 1212 Endre II. completează donația dându-le cetatea numită "cetatea Crucii", ridicată mai nou de cavalerii din Bârsa, precum și pajiștile aparținătoare* (castrum quod Crucurg nominatur, quod cruciferi de Borza de novo construxerant, cum pratis circa illud castrum adiacentibus contuli eisdem cruciferis de Borza in perpetuum).⁷⁵ *Cruceburg* (*Keresztvár*, 'cetatea Crucii') s-a ridicat în valea Teliului, deasupra satului *Teliu* (*Nyén*), numele german al acestui sat este și în prezent *Kreuzburg*, iar numele săsesc *Kretzbrig*. Planul cetății de piatră, demolată din

... între timp, era foarte asemănătoare cu ce-
... Monfort din Siria, a aceleiași ordin.⁷⁶ După
... cavalerilor satul Teliu, colonia acesto-
... în posesia familiei de greavi Teel.⁷⁷ Pajiștile
... amintite sunt identice cu "Bod-
... zamezó", și au fost moștenite de târgul Prejmer.⁷⁸
... satului Teliu s-au întins până și în anii
... până la Nagy- și Kis-Tatárhavas ('muntele
... mare și mic al Tătarului', Tătaru Mare, Tătăruț),
... respectiv până la Tatárhavas-hágó (pasul Tabla
... Buții).

După organizarea sistemului de apărare
... Țării Bârsei ordinul a început cucerirea teri-
... toriilor de dincolo de munți. Cucerirea s-a axat pe
... direcția celor două trecători mai importante, Ta-
... bla Buții-Teleajen și cea de la Bran.

1) În actul de donație din 1222 se precizea-
... că ordinul primește în afara donației inițiale din
... 1211 cetatea Cruceburg și pajiștile din împreju-
... mii (addidimus etiam postmodum eisdem fratri-
... bus castrum quod Cruceburg nominatur, quod fra-
... tres praedicti de novo contruxerant, cum pratis
... circa illud adiacentibus). Această completare se
... referă la teritoriul întins între gura Teliului și pasul
... Tabla Buții (Bodzamezó). În afara acestuia banul
... Ypoch (a fost ban al Croației în 1204) îi pune pe
... cavaleri în posesia teritoriilor situate între pământu-
... rurile Cruceburgului și Țara Brodnicilor (et ab fine
... terrae Cruceburg terram, quae vadit usque ad ter-
... minos prodnicorum). Prin urmare ordinul a primit
... în donație toată valea Utas (Teleajenului), de la
... Tatárhavas-hágó (pasul Tabla Buții) până la țara
... brodnicilor care păzeau vadurile Dunării (Brod =
... 'vad', brodnic = 'luntraș').

2) De asemenea, banul Ypoch pune ordinul
... în posesia teritoriului dintre hotarele Hălmeagului
... (izvoarele Bârsei) și Dunăre (et ab indaginibus
... Almeye in parte altera vadit usque ad ortum aquae
... quae vocatur Burza, et inde progreditur usque ad
... Danubium cuius donationis postmodum factae a
... nobis fratribus memoratis pristaldum dedimus
... Ypochz banum).⁷⁹

De-a lungul celor două drumuri (Utas,
... Törcs) începe deja pe timpul ordinului migrarea
... populației catolice (săsești și secuiești) în Munte-
... nia. În 1224 papa Honorius III. subordonează clerul
... și credincioșii din Muntenia protopopului de Bâr-

sa (Honorius episcopus... archipresbyterum terrae
... Borze et ultra montes nivium salutem...: Gerentes
... de clero et populo de terra Borze et ultra montes
... nivium).⁸⁰ (*Sfârșitul primei părți*)

(Traducere de Antónia KELEMEN și Ana LENART)

Abrevieri

Györffy I-II-III = Györffy György: Az Árpád-kori Magyarorszá-
... történeti földrajza (Geographica historica Hungariae stirpis Ar-
... padianae) Budapest, I (1963), II (1987), III (1987)

Quellen = Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Kron-
... stadt, I (1886), II (1889), III (1896). Quellen zur Geschichte der
... Stadt Brassó, Brassó, IV (1903), V (1909)

SSWb = Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch I (Berlin und
... Leipzig) 1924, II (Berlin und Leipzig) 1929, III G (Bukarest
... und Berlin) 1971, IV H-J (Bukarest und Berlin) 1972, V K (Bu-
... karest und Berlin) 1971 und Berlin) 1975

U/b = Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Sieben-
... bürgen. Von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller
... und Gustav Gündisch. Hermannstadt I 1892, II 1897, III 1902,
... IV 1937

Note

1. Ferenczi Géza - Ferenczi István. Székelyföldi gyepük, Korunk 1972/2 és
... Ferenczi Géza: Ujabb adalekok a moldvai csángok kérdéséhez III. - Korunk
... (Kolozsvár) 1990/5. 628-632.

2. Imreh Barna. Alsórákos földtani képe, ásványi kincsei és turisztikai
... nevezetességei - Aluta (Sepsiszentgyörgy) XII-XIII, 1981. 318-319

3. Janitssek Jenő. Apaca helynevei, Nyelv- és Irodalomtudományi Köz-
... lemények (Kolozsvár) 1972/2

4. Ub V 2954, 3011

5. Anno 1432 totus districtus Brassoviensis et certa portio sedium Siculo-
... rum et pars sedis Kosd per Turcos et vayvodam Transalpinum, qui se a
... fidelitate domini serenissimi regis Sigismundi retraxit, perii et est annullata
... per ignis ardorem et consumata. Populum, qui confugit de partibus Brasso-
... viensium versus Kosd, Turci abduxerunt et multos homines de Siculis et
... quosdam de sede Kosd. Factum fuit istud circa festum nativitatib b Johan-
... nis baptistae - Gündisch Gustav. Siebenbürgen in der Türkenabwehr
... 1395-1526 - Revue Roumaine d'histoire XIII/1974 Heft 3, 422

6. Györffy II 200

7. Scheiner, Walter: Zur Ortsnamenforschung I. Reps. In: Deutsche For-
... schung in Südosten 3/1944 Heft 1. 152-158.

8. Binder, P.: Drumurile și plaurile Țării Bârsei - Studii și articole de istorie,
... București, XIV, 1969. 215-216.

9. 1545: Czaydinensibus paraverunt in pontibus, 1547: viam in silva Czay-
... dinensi - Quellen II 110-111, III 263, 402

10. 1542: dedi Sarkayniensibus, quod paraverunt pontem ultra fluvium
... Dobrayn - Quellen III 169

11. Székely Oklevéltár (között Barabás Samu), Budapest, VIII (1934), ur
... 185, 357-358

12. Szilágyi Sándor (kiad.) Erdélyi Országyűlési Emlékek, Budapest, VI (1880), 122
13. Herbert, H. Die Inventarien der Burzenländer Pfarrgemeinden - Korrespondenzblatt für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt, XV/1892 nr 6-7, 107
14. Binder, P.: op. c. 209-211
15. A kolozsmonoroki nemesi jegyzőkönyvei (1289-1556) - Kivonatokban közzétési és a bevezető tanulmányi irta Jakó Zsigmond II (1484-1556) Budapest, 1990, 4117-4128
16. Bogdan, Ioan: Documente și registre referitoare la relațiile Țării Ruminești cu Brașovul și Ungaria în sec. XV și XVI, București, 1902, 31, 253
17. 1541. Inhabitoribus oppidi Rozsnyo, quod paraverunt montes in Lapedio regio (ut nominant) auf des Königs Stein - Quellen III 124; 1542. Rosnioensis, quod paraverunt pontem in lapide regis - Quellen III 182; 1547: in pontibus Lapidis regis - Quellen III 408
18. 1545: Haben auch Man gegeben, die des wegen des polnyschen Bodes gefüert vnd im gepirg auf Kyunyns Stain haben gehalten das ny nicht von sein gefallen in Blesch Landt - Müller, Friedrich: Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen Hermannstadt 1864, 217; 1545: iidem iuverunt nuntium Polonicalem per Alpes in Transalpinam ducere flor I asp 25 - Quellen III 287
19. Bongars, Iacob: Reise durch Siebenbürgen (1585) - Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt, XII/1875, 357
20. Treiber, Gustav: Die Burg bei Rucăr, Horvath, Walter: Die Erbauung der Burg bei Rucăr, Das Burzenland IV/1. Die Dörfer des Burzenlandes. Kronstadt, 1929. 56-57, 58-62
21. 1520. Item Schk' lernn ex Rubea arbore vinum et albos panes pro muneribus datos - Quell I 278; 1520: item illis Wallachis de Rubea arbore, qui equos acceptaverunt auffgefangen, vinum - Quellen I 280; 1600: circa terminibus Barcziae in Rukur alias Rothbaum - Quellen V 291.
22. Ub II nr 1085 (tributum iuxta Ruffam arborem pro novio maiestate dare consuetum circa ipsum novum castrum exigii committemus)
23. Binder Pál: Az erdélyi századok havasbirtokai a Keleti-Kárpátokban - Néprajzi Látóhatár. A Györfly István Néprajzi Egyesület Folyóirata I/1992, 3-4 szám, 142
24. Eosvények, az havason által Havasalföldében menők: 1. Sárkánicáról 2. Buciumról 3. Sebesről - ez három ösvények Nemaie nevű summásban levő kútnál szaladnak egyben s az megyen Havaselvében, mely esmét Rukorra és Hosszúmezőre viszen. 4. Berivojról 5. Desánról 6. Brázáról megyen fel azon felül megnevezett Bratil nevű havasban, mely ösvényt Zkerisóráról hinak, tilalmasban vagon. 7. Netótról, ezek egyben szakadnak Bratilla nevű havasban, mely esmét viszen Havasalföldében Bratia nevű várnra 8. Rétséről, ezt Pliasanak hiak, ez az Turcilla tövön az kútnál fenn az havasban szakad össze a többi ösvényekkel 9. Felső és Alsó Visti határral megyen által az havason, melyet Viste Marenak neveznek, juhokkal által mehettek rajta, mely Nuxorai várnra megyen által. 10-ik Felső Utsarül, ezt Utsisórárnak nevezik, ez is ugyan Nuxorára megyen által.
- Item az porumbáki jóságban Felső Árpásrül is megyen a havason által egy gyalog ösvény, mely Slatrukra Havasalföldében száll alá. Második Kerisóráról Hares nevű falura ugyan Havasalföldében. Harmadik Felső Pomumbákrul Titeds nevű falura megyen, ez is Havasalföldében levő falu. Urbareille Țării Făgărașului vol I 1601-1650 - Editate de acad. D. Prodan cu Liviu Ursuțiu și Maria Ursuțiu, București, 1970, 735-736
25. 1599: entsand ein ungestumer Wind aus dem Talmischer Gebirg herfür - Quellen V 432
26. Györfly György: A magyarság keleti elemei, Budapest, 1990, 175
27. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt, XL 653
28. Binder, P.: Semnificația veche a termenului munte pe baza Protocolului Scaunului Săliște din sec XVII. Limba Română 30/1981, 3, 237-243
29. Conea, Ion: Plaiuri carpatice, București, 1984, 76
30. 1354: terram litigiosam praedictorum populorum de Felapold per Johannem dictum Tompa indebitè occupatam... ad aliud berch magnum quod distinguit possessiones Nogfalu [=Săliște], Echellew et Felapold - Ub II 685
31. 1366: metas possessionum Johannis dicti Tompa comitis alpium nor-trarum de partibus Transsiluanis - Ub II 875
32. Binder, P.: op. c., 239-242
33. Ub I 16
34. Sweeney, I. R.: Innocent III, Hungary and the Bulgarian Coronation: a Study in Medieval Papal Diplomacy. Church History 42/1973, 1, 320-334 Citat în: Papacoste, Serban: Înfruntări politice și spirituale în sud-estul Europei 1204-1421 (I) - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A. D. Xenopol" XXV/1, 1989, 217-233
35. Armbruster, Adolf: Der Donau-Karpatenraum in den Mittel- und Westeuropäischen Quellen des 10-16. Jahrhunderts. Köln-Wien, Bohlaus Verlag, 1990 (Studia Transylvania. Ergänzungsbände des Siebenbürgischen Archivs. Im Auftrag des Arbeitskreises für siebenbürgische Landeskunde. Herausgegeben von Paul Philipp. Band 17), 63
36. Irimie, Cornel: Cercetări etno-sociologice în Țara Oltului în perioada interbelică: despre relațiile sociale interesătești. Aluta (Sepsiszentgyörgy) XII-XIII/1981, 229-246
37. Comunicarea amabilă a lui Friedrich Schuster, etnograf de la Cârța
38. SSWb III 79, ken der Porembih; și II 432
39. De exemplu 1272. Matho (sic) Wayvode transsilvano, comite de Zonuk, Laurentio bano de Zeurino, comite de Doboka, Alberto magistro Agasonum (et) comite de Zybinio. Knauz 778
40. Györfly György: op. c. 166
41. Karácsonyi János: Az erdélyi századok első hadjárata 1210-ben. Századok 1912, 292-294; Székely Oklevéltár: vol. c. 3-4; Schneider, Sigrid: Die Völker Siebenbürgens im 13. Jahrhundert - Siebenbürgische Semesterblätter. Erdélyi Diáklapok. Revistă Studentească Transilvăniană. Siebenbürgische Studentenzeitschrift. München. II/1988 Heft 2, 211
42. "Borilă, domnitorul bulgar, a cerut sprijinul regelui András [Endre] II. pentru înfrângerea revoltelor de la Vidin. Regele maghiar i-a trimis în ajutor un contingent format din sași, români, secui și pecenegi, sub conducerea comitelui de Sibiu, Ivachin. Aceste forțe au înfruntat oastea celor trei conducători din Cumania (Muntenia) lângă râul Ogosta. Doi dintre aceștia au căzut în bătălie, al treilea a fost luat prizonier și trimis legat la András II. Vidinul reîntră sub stăpânirea lui Borilă." Cf. Kristó Gyula: Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1986.
43. "Bulgaria și-a atins apogeul din punct de vedere politic, economic și spiritual pe timpul domniei lui Ioan Assan II. (1218-1241), precedat la domnie de Caloian. András II. se oferă să-l sprijine pe țarul uzurpator, Borilă în 1213, când boierii bulgari răsculați împotriva acestuia ocupă Vidinul." Cf. Petar Mijaev: Bolgar-magyar kapcsolatok a századokot a (Történeti áttekintés az 5. századtól a 15. század elejéig.) 138
44. Wertner Mór: Az Árpádokori megyei tisztviselők. Történelmi Tár, Budapest, 1898. 17-180.
45. Györfly György: Adatok a románok 13. századi történetéhez és a román állam kezdetéhez (I-II rész) Történelmi Szemle 1964/3-4, 3
46. Ub I 31
47. Dr. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepülésükig. Cluj-Kolozsvár 1932., 14 (Erdélyi Tudományos Füzetek 45)
48. 1526: Item sabbato post festum paschae de salibus in Foldwar pro castro receptis (percepta de salibus) Quellen I. 538
49. Meta vero huius terrae incipiens a Fluvio Alt, ubi finis est cuiusdam insulae, ascendit per paludem quae vocatur Eguerpotak usque fagus quae dicuntur Nogebig, et in fine dictarum fagorum cadit in rivulum qui dicitur Arpas et exinde per eundem rivulum ascendit usque alpes et per alpes veni-

monentibus australem plagam, descendit in rivum qui dicitur Kurchz et per
caudem montium venit in fluvium Alt et sic terminatur. Ub I 38

90 Schuster, Friedrich: Das Kerzer Gebirge. Neuer Weg 1983 X 29

91 Podas: op. c. I 278-279

92 Ub V 2099 (monasterii gloriosissime virginis Mariae in Kerz, ordinis
Cisterciensis, iurisdictionis Strigoniensis in partibus Transsilvanis in terra
hactenus Fogarasch fundati et constructi)

93 Györfly: op. c. 3

94 Magyarok és Románok. Budapest, 1944. I 344, 354

95 Ub I 43

96 Philipp, Maja: Gegen ein idealisiertes Geschichtsklischee. Kritische
Bemerkungen zu einem Aufsatz von Oskar Wittstock. Korrespondenzblatt
des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde 5/1975, 115-117

97 Ub III 1170

98 Györfly: op. c. 3-4

99 SSWb I 554

100 1750 Ion Bolovanu et Beşimbavu, I-au cumpărat beşimbăcenii - Iorga,
Wizlae: Studii și cercetări XIII. București, 1906, 54-55

101 Györfly György: A magyarság keleti elemei, Budapest, 1990, 202

102 Posán László: A Német Lovagrend államalkotási kísérletei Kelet-
Európában. Történelmi Szemle 1990/1-2, 141-171

103 Binder, P.: Etimologia, sensul inițial și evoluția numelui topic "Brașov".
Limba și literatură 8/1964, 410-419

104 Binder Pál: Adalékok a középkori Sepsi szék és a környező területek
névelmi földrajzához. Aluta (Sepsizentgyörgy) XII-XIII, 1981, 62-65

105 Ub I 19; Györfly I 826-827

106 Györfly II 452-453

107 Györfly II 450

108 Kessler, Hans Gunther: Doberonch. Bei die Lokalisierung der Siedlung
Debran bei Schirkanyen. Siebenbürgische Semesterblätter. Erdélyi Diáklapok
Revista Studențească Transilvăneană. Siebenbürgische Studentenzeitschrift.
München. V/1991 Heft 1. 32-33

109 Györfly II 203

110 Györfly II 199

111 Ub I 19

112 SSWb III 113

113 1658: Ziehen... über den Geister Wald in Fogarascher Land. SSWb III
113

114 Györfly I 129-130

115 Györfly I 831

116 Ub I 22

117 Nussbächer, Gernot: Aus Urkunden und Chroniken - Beiträge zur sieben-
bürgischen Heimatkunde. Bukarest, 1981 (Wann und Wo wurde die
Kreuzburg errichtet?) 25-27

118 Györfly I 831; 1361: Mykfolua alio nomine Leelfalua vocata in comitatu
de Brassow (Ub II 784). Leelfalua rezultă probabil prin greșeală din Teelfa-
lua.

119 Binder, P.: Contribuții la localizarea Cruceburgului și unele probleme
legate de ea. Cumidava I 1967, 127; Nussbächer, Gernot: Aus Urkunden
und Chroniken II - Bukarest, 1985 (Aus den ersten zwei Jahrhunderten
urkundlich überlieferte Geschichte von Tartlau) 117-119

120 Ub I 31

121 Ub I 42

(Sfârșitul notelor referitoare la prima parte)

Havaselve vajdaság megalakulásának dél-erdélyi előzményei és következményei (13-14. század

(A szerző Összefoglalásának vonatkozó
részlete)

Miután a magyar királyság határa elérte a Kárpátokat, a havasi gyepűkapuk őrzését síklakó magyarra vagy szászra nem bízhatták. Ezért a székelyek és románok havasörző szerepe a 12. század végétől lett fontos. A szebeni ispánnak alárendelt románok és besenyők őrizték az akkor Kerci havasoknak nevezett Fogarasi-havasok ösvényeit s az Olt talmácsi áttörését és 1210-től kezdve a magyar királyság hadjárataiban is részt vettek. A fogarasföldi és talmácsi románok és besenyők erdeit és vizeit az óföldi szászok is használhatták.

The South-Transylvanian Historical Antecedents and Consequences of the Formation of Wallachia (in the 13-14th Centuries) I.

(From the Summary written by the author)

After the Hungarian Kingdom reached the Carpathians, they couldn't leave the frontier guard to the lowlander Hungarians or Saxons. Therefore the role of the Székelys and Romanians in the border guard became a very important one in the 12th century. Those Romanians and Pechenegs who were submitted to the *ispán* of Szeben (Sibiu) had in charge the passes of the Fogaras Mountains (Munții Făgăraș) as the Transylvanian exit of the Olt by Talmács (Tâlmăciu, Turnu Roșu Pass) and from 1210 onwards they even took part in the campaigns of the Hungarian Reign. The forests and rivers of the Romanians and Pechenegs in Fogarasföld (Țara Oltului) and Talmács could also be used by the Altland Saxons (Pod. Hârtăbaciului).

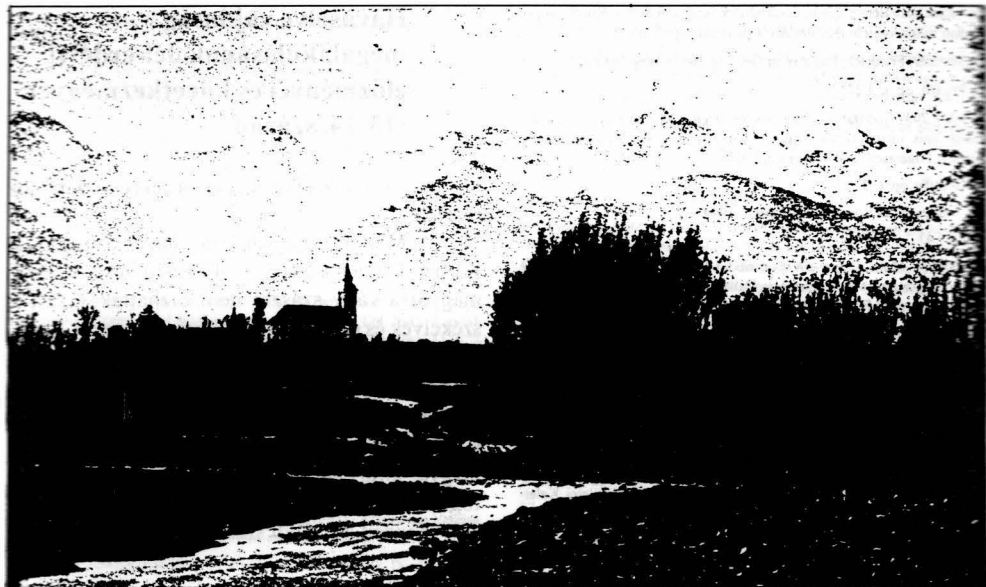

Figura 1. Munții Făgăraș la Ucea de Sus

